

Aithbhreithniú ar Acht na dTeangacha Oifigiúla

Maitias Mac Cárthaigh
Baile an Fheirtéaraigh, Co. Chiarraí
31 Eanáir 2012

Is aighneacht phearsanta é seo maidir leis an aithbhreithniú ar Acht na dTeangacha Oifigiúla. Táim sásta go bhfoilseofaí ar shuíomh Roinn na Gaeltachta é. Cé go bhfuil roinnt mhaith samplaí pearsanta agam de na fadhbanna a pléitear anso, bhaineas amach iad chun go bhféadfaí an aighneacht féin a fhoilsiú ar shuíomh na Roinne. Má bhíonn coiscéimeanna eile i bpróiseas so an chomhairliúcháin mar chuid den aithbhreithniú, bheinn sásta páirt a ghlacadh iontu san chomh maith.

1. An tAithbhreithniú

Is maith an rud go bhfuil an t-aithbhreithniú so á dhéanamh ar Acht na dTeangacha Oifigiúla, tar éis 8 mbliana. Ba cheart aithbhreithniú a dhéanamh air chun féachaint chuige go bhfuil aidhmeanna an Achta á gcomhlíonadh, sé sin, chun féachaint chuige go bhfuil a gcearta á fháil ag cainteoirí na Gaeilge ón Stát. Ní ceart féachaint ar an aithbhreithniú mar leathscéal chun airgead a spáráil ar dhrom chainteoirí na Gaeilge, agus go háirithe, ní ceart féachaint air mar leathscéal chun fáil réidh leis na cearta teoranta atá gnóthaithe ar deireadh acu. Ach is baolach gurb é sin an eagla atá orainn.

I gClár Oibre an Rialtais, sea deir sé: “Déanfaimid aithbhreithniú ar Acht na dTeangacha Oifigiúla chun a chinntiú go mbainfear an leas is fearr as caiteachas ar an teanga chun an teanga a fhorbairt agus chun a chinntiú go bhforchuirtear dualgais go cuí de réir éilimh ó shaoránaigh.” Tugann sé sin le fios gurb é an rud is tábhachtaí san aithbhreithniú so ná airgead a spárail, seachas cur leis an éifeachtúlacht lena gcomhlíonann an Stát a chuid dualgaisí.

Is cúis imní chomh maith na focail úd “de réir éilimh ó shaoránaigh” i gClár Oibre an Rialtais. I dtéarmaí tagartha an aithbhreithnithe, tá tagairt do “éileamh na saoránach” nó a leithéid ceithre huaire. Tá an aidhm seo bun os cionn leis an gceart. Sa bhreithiúntas a scríobh Hardiman J sa chás cáiliúil sin *Ó Beoláin v Fahy*, gur dá dhrom a tháinig Acht na dTeangacha ar an saol, sea deir sé, “nach féidir an Ghaeilge ... a eisiamh ... ó aon chuid de dhioscúrsa poiblí an náisiúin nó ó aon ghnó oifigiúil de chuid an Stáit ná de chuid aon cheann dá bhaoill ... Ná ní féidir iad siúd atá inniúil, agus ar mian leo í a úsáid ... a chosc nó a fhágail faoi mhíbhuntáiste ... in aon chomhthéacs náisiúnta nó oifigiúil.” I measc na n-aidhmeanna atá le Acht na dTeangacha, do réir teideal fada an Achta féin, tá an dá cheann so leanas: “chun úsáid na Gaeilge a chur chun cinn chun críoch oifigiúla an Stáit” agus “chun dulagais comhlachtaí den sórt sin i leith theangacha oifigiúla an Stáit a leagan amach”. Níl aon tagairt ansan d’aon rud ar nós “de réir éilimh ó shaoránaigh”.

Tá sé seo tábhachtach. Leis na céadta bliain, tá an Stát ag féachaint chuige *nach féidir* le cainteoirí na Gaeilge a dteanga fein a úsáid “i n-aon chomhthéacs náisiúnta nó oifigiúil”. Ní dhein an Stát riamh aon tsoláthar chun féachaint chuige go bhféadfaí. Sa mhéid is gur dhein, bhí na hiarrachtaí chomh hainnis sin nárbh fhéidir iad a úsáid. Agus mar is maith is eol dúinn-ne a labhrann an teanga, má lorgaimid seirbhísí as ár dteanga féin, is dóichí gur íde béil a gheobhaimid ná soláthar seirbhísí. Is mionlach

beag fé bhrú mór iad cainteoirí na Gaeilge. Fé mar a mhínigh an tOllamh Josie Mac Donncha ina léacht *Power Differentials in Language Planning* (ar fáil ag an nasc <http://www.linguapax.org/congres/taller/taller4/MacDonnacha.html>), níl a leithéid de mhionlach chun iad féin a chur i n-iúil don Stát, ná iachall a chur ar an Stát a gcearta a aithint, mar is ag an Stát atá an cumhacht go léir. Is ar an Stát féin, dá réir, atá an dualgas a chuid seirbhísí agus gnónna a chur ar fáil as Gaeilge, eagla chainteoirí na teangan a mhaolú, agus a muinín sa Stát a chothú. Is mó an réasún a bhainfeadh le caint mar gheall ar sheirbhísí a sholáthar do réir an éilimh a bheadh orthu dá mbeidís á gcur ar fáil i gceart. Ar an gcuma san, d'fhéadfaí idirdhealú a dhéanamh idir an Post agus an Poisons Information Centre, gan iachall a chur ar an saoránach seirbhísí a lorg sara gcuirfí ar fáil iad.

2. An Ghaeltacht

Tá laige mhór amháin san Acht, dar liom féin, agus is laige é atá le fáil go ginearálta sna hiarrachtaí a deintear chun an teanga a chothú, agus sé sin a laghad tábhachta agus aitheantais a tugtar don nGhaeltacht. Is sa Ghaeltacht a mhaireann an teanga: gan pobal labhartha teangan, is ar éigean is féidir a rá go bhfuil an teanga san ann. Is ag muintir na Gaeltachta atá na cearta is láidre ó thaobh “an chóir nádúrtha” ann, agus is orthu san is mó a luíonn sé nuair ná deineann an Stát soláthar cóir as a dteanga féin. Ach níl aon chosaint san Acht don nGhaeltacht ach amháin i míreanna 13 (2) d agus e, a mhaíonn go gcaithfeadh comhlachtaí poiblí, le linn dóibh a gcuid scéimeanna a ullmhú, “a chinntiú go bhfreastlófar ar na riachtanais áirithe Gaeilge a bhaineann le seirbhísí a sholáthar i limistéir Ghaeltachta” agus “a chinntiú go mbeidh an Ghaeilge ina teanga oibre ina chuid oifigí Gaeltachta tráth nach déanaí ná cibé dáta a chinntfidh [siad] le toiliú an Aire”. (Tá cosaint áirithe eile don nGhaeltacht sna forálacha a bhaineann le logainmneacha chomh maith.)

Ní leor é sin, ná ní leath-leor. Ní leor go háirithe ná fuil aon dualgas ar chomhlachtaí poiblí a chinntiú gurb í an Ghaeilge teanga oibre a gcuid oifigí sa Ghaeltacht go dtí go n-aontóidh siad féin leis an Aire é. Níor mhór reachtaíocht láidir a thabhairt isteach a fhéachfadh chuige ná féadfadh aon chomhlacht poiblí seirbhísí a sholáthar sa Ghaeltacht, nó i n-aon limistéir oifigiúil go mbeadh cuid den nGhaeltacht istigh ann, gan iad a sholáthar as Gaeilge. Caithfear an soláthar san a dhéanamh as Gaeilge “by default”, chun go bhféadfadh na saoránaigh talamh slán a dhéanamh de.

Is minic ná bíonn i bpolasaithe na gcomhlachtaí poiblí ag feidhmiú sa Ghaeltacht ach cur i gcéill: “sure, we’d try to do it as Gaeilge if anybody asked for it”, “a lot of the staff have passed an oral exam, they could do it if they had to”, “we’ll send the staff on a training course, if necessary”, agus mar sin de. Fágann sé seo gur as Béarla amháin a cuirtear na seirbhísí ar fáil. Níl aon leigheas air seo ach polasaí cuimsitheach earcaíochta, rud a pléifear anso thíos. Ní deacair a thuar cad é an toradh a bheidh air má leanann an Stát air ag brú an Bhéarla ar mhuintir na Gaeltachta, agus is sárú ar bhunreacht na Poblachta agus ar chearta bunúsacha an chine dhaonna a bheadh ann.

Ina theannta san, níor mhór féachaint chuige go ndéanfar an soláthar san as Gaeilge a thuigfeadh muintir na Gaeltachta, seachas as teanga mheasctha déanta suas chuige go bréagach. Maran féidir le cainteoirí na teangan an rud a thuiscint, beidh iachall orthu iompó ar an mBéarla. Dar liom féin, sé seo an fhadhb is mó atá i soláthar seirbhísí as Gaeilge: níl aon úinéireacht ag cainteoirí na teangan ar an sórt teanga a úsáidtear leo.

Ní deacair a thuar ach an oiread cad é an toradh a bheidh air má leanann an Stát air ag brú Gaeilge bhréagach ar mhuintir na Gaeltachta, agus is sárú ar bhunreacht na Poblachta agus ar chearta bunúsacha an chine dhaonna a bheadh ansan chomh maith. Níor mhór struchtúr de shórt éigin a chur ar bun chun féachaint ina dhiaidh seo, agus úinéireacht iomlán a bheith ag muintir na Gaeltachta ar an struchtúr céanna. Dá cheal san, ní déanfar soláthar cuí orthu.

3. Na Scéimeanna

I gCuid 3 den Acht, i míreanna 13-19, leagtar síos córas de scéimeanna trína gcuirfeadh na comhlachtaí poiblí feabhas ar sholáthar a gcuid seirbhísí as Gaeilge. Faraor géar, ní go ró-mhaith a d'eirigh leis an gcur chuige seo. Ar an gcéad dul síos, tá gach dealramh ar an scéal ná fuil Roinn na Gaeltachta á riar mar chóras a thuilleadh. Tuigtear dom nár cheadaigh an Roinn oiread is scéim nua amháin ar feadh na bliana anuraidh, ná níor cheadaigh sé an tarna scéim ach i n-aon chás amháin; dealraíonn sé chomh maith go bhfuil na scéimeanna ag comhlachtaí poiblí áirithe na blianta thar am (Feidhmeannacht na Seirbhíse Sláinte, mar shampla).

Tá fadhbanna móra leis an gcur chuige seo pé scéal é. Tá sé tuathalach, mar éilíonn sé ana-chuid oibre chun scéimeanna a cheadú, a aithbhreithniú, agus chun monatóireacht a dhéanamh orthu. Ach an fhadhb is mó atá leis ná go bhféadfadh oiread difríochtaí a bheith idir na seirbhísí a chuirfeadh comhlachtaí éagsúla ar fáil as Gaeilge. Fágann sé seo ná bíonn tuairim ag na cainteoirí cad iad na rudaí go bhfuilid ina dteidil, agus fágann sé sin ná héilíonn siad na seirbhísí céanna.

Dob fhearr dualgaisí bunúsacha a leagadh síos ar an Stát go ginearálta, agus ar gach ceann dá bhaill. Ar an gcuma san, bheadh a fhios ag na saoránaigh roimh ré cad leis a fhéadfaidís a bheith ag súil, agus bheadh a fhios ag lucht soláthar na seirbhísí go soiléir cad iad na dualgaisí a bheadh orthu. Tá a leithéid sin cheana féin san Acht, mar atá i mír 9 (“Dualgas comhlachtaí poiblí na teangacha oifigiúla a úsáid ar stáiseanóireacht oifigiúil, etc.”) agus mír 10 (“Dualgas comhlachtaí poiblí doiciméid áirithe a fhoilsiú go comhuaineach sa dá theanga oifigiúla”). Do réir Choimisinéir na Teangan, tá ag éirí go maith go ginearálta le cur i bhfeidhm na ndualgaisí seo, rud a léiríonn go bhfuil an cur chuige seo éifeachtúil. Ar an dtaobh eile de, siad na forálacha so is mó a tharraing conspóid phoiblí, rud a thugann le fios go bhfuiltear ann a bhíonn fábhach do chearta chainteoirí na Gaeilge go dtí go gcuirtear i bhfeidhm iad. Is léir, mar sin, go bhfuil leithéid an Choimisinéara ag teastáil chun a chur ina luí go leanúnach ar chomhlachtaí poiblí go bhfuil na dualgaisí seo orthu sa dlí, agus is mar mar a cuireadh forálacha an Choimisinéara san Acht an chéad lá.

Ina theannta san, tuigtear dom féin go bhfuil mí-úsáid áirithe bainte as an bhfocal “faisnéis” (“information”) i mír 9 (3) den Acht chun éalú ó na dualgaisí seo, le comhlachtaí poiblí ag maíomh nach “faisnéis” ach rud éigin eile a bhí sa litríocht a scaipeadar as Béarla sa Ghaeltacht. Níor mhór féachaint chuige san aithbhreithniú so ná féadfadh lucht an drogaill éalú chomh saoráideach san óna ndualgaisí i leith na saoránach.

Fé mar a mhol Coimisinéir na Teanga san aithbhreithniú a scríobh sé féin ar an Acht i mí Iúil anuraidh, ba cheart catagóirí a fhorbairt do chomhlachtaí poiblí, bunaithe ar an dteangmháil a bhíonn ag an gcomhlacht poiblí leis an bpobal go ginearálta, agus

dualgaisí éagsúla a leagadh síos ar gach catagóir. Sé ba cheart a bheith sa chéad chatagóir ná aon chomhlacht poiblí go bhfuil aon bhaint acu le muintir na Gaeltachta, nó aon fheidhm acu i n-aon cheantar Gaeltachta, agus ba cheart go mbeadh iachall orthu san gach aon rud a chur ar fáil as Gaeilge, seirbhísí ó bhéal san áireamh; ba cheart go gcuirfidís na seirbhísí céanna ar fáil as Béarla chomh maith mar a oireann, dar ndóigh. As san síos, dá mhéid an bhaint a bhíonn ag na comhlachtaí poiblí leis an bpobal, is ea is mó an t-iachall a cheart a bheith orthu na seirbhísí céanna a chur ar fáil as Gaeilge agus as Béarla, ó bhéal chomh maith céanna leis an scríobh.

4. An Coimisinéir

Le cuid 4 (míreanna 20-30) den Acht, cuireadh Coimisinéir ar bun chun monatóireacht agus iniúchadh a dhéanamh ar chur i bhfeidhm an Achta (nó “faireachán” agus “imscrúdú”, mar a tugtar orthu san Acht féin). Sé seo an chuid den Acht is fearr a bhí ag feidhmiú go dtí so, agus tá cion mór déanta ag Oifig an Choimisinéara chun mhuinín na saoránach Gaelach i soláthar oiriúnach seirbhísí ón Stát a chothú. Mír thábhachtach san Acht i gcothú na muiníne sin is ea mír 20 (2): “Beidh an Coimisinéir neamhspleách...”. Is mór an chéim ar gcúl é, mar sin, Oifig an Choimisinéara a chomhnascadh le hOifig an Ombudsman, fé mar a fhógair an rialtas ar 17/11/2011. Ní dheineann sé ciall ná brí a leithéid a fhógairt *roimh* an aithbhreithniú seo, agus is dearg-amadántaíocht a rá go ndéanfar é “i gcomhthéacs an aithbhreithnithe”. Mhaígh an tAire Stáit Dinny McGinley ná sábhálfaí aon airgead lena leithéid de chónascadh, agus go deimhin, go mb’fhéidir go gcosnódh sé airgead. Más ea, caithfear an cheist a chur cad ina thaobh go bhfuiltear á dhéanamh. Is cinnte go laghdófaí muinín na saoránach le laghdú i neamhspleáchas an Choimisinéara.

5. Logainmneacha

Tá cuid iomlán san Acht (Cuid 5, míreanna 31-35) a phléann le logainmneacha as Gaeilge, agus tá feabhas ar na cúrsaí sin go ginearálta (i n-ainneoin chás an Daingin). Ach tá fadhb amháin fós ann sa mheid is ná fuil aon dualgas ar an bPost an post a sheachadadh má bhíonn an seoladh as Gaeilge. Caithfear é sin a chur ina cheart: ba cheart go mbeadh an dualgas céanna do réir dlí ar an bPost an post a sheachadadh faid is a bhíonn an seoladh i gceart i n-aon cheann den dá theanga oifigiúil. D’fhéadfadh an Post féin, le comhairle ó Choimisiún na Logainmneacha, leabhrán a fhoilsiú le leagnacha oifigiúla de na seoltaí, fé mar a bhí sa leabhrán úd *Ainmneacha na mBaile Poist* fadó.

6. Sceideal na gcomhlachtaí poiblí fén Acht

I dtús an Achta, i measc na sainmhínithe, sea deirtear, “déanfar “comhlacht poiblí” a fhorléiriú de réir an Chéad Sceidil”. Sa sceideal céanna, i bparagraf 3, tugadh an cumhacht don Aire comhlacht poiblí a chur leis an liosta nó a bhaint de. Níl sé sin tarlaithe ó shin ach aon uair amháin, go bhfios dom, sa bhliain 2006. Níor mhór é seo a leasu chun go gcuirfí comhlachtaí poiblí nua leis an liosta go huathoibríoch, fé mar atá i gcás an Achta um Míchumas 2005.

Ina theannta san, tá fadhb ann maidir le comhlachtaí príobháideacha a chuireann seirbhísí poiblí ar fáil, ach ná tagann fé réir an Achta. Caithfear forálacha éigin a thabhairt isteach a chuirfeadh iachall ar a leithéid na seirbhísí sin a sholáthar go

dátheangach. Tá tábhacht ar leith ag baint leis seo nuair a bhíonn monaplacht ag comhlacht príobháideach chun seirbhísí poiblí a sholáthar. Mar shampla, tá seirbhísí bailiúcháin an bhrúscair á phríobháidiú go forleathan fé láthair, rud a fhágann gur as Béarla amháin atá na seirbhísí sin á chur ar fáil anois sa Ghaeltacht féin. Ní leor a rá go bhféadfaí coinníollacha a chur i steach i n-aon chonradh ar leith, mar d'fhágfadh sé sin go gcaithfeadh cainteoirí na Gaeilge a bheith ag troid go síoraí seasta mar gheall ar gach cás ar leithrigh chun cearta bunúsacha a fháil.

7. An Earcaíocht

Chun féachaint chuige go mbeidh na daoine is gá ag obair i seirbhís an Stáit chun seirbhísí a sholáthar as Gaeilge, níor mhór polasaí láidir earcaíochta a bheith ann thar threimhse ama. Ní leor traenáil, go mórmhór má táthar ag tosnú ó bhonn ana-lag: ní bhainfidh duine amach an caighdeán is gá chun seirbhísí a sholáthar le traenáil seachtainí. Agus mara mbeidh ag lucht soláthar na seirbhísí ach leibhéal íseal cumais as Gaeilge, beidh ar chainteoirí na Gaeilge iompó ar an mBéarla pé scéal é, chun teacht ar sheirbhísí ar chaighdeán ard. Beidh iarrachtaí an Stáit i n-aisce. Tá sé seo fíor-thábhachtach sa Ghaeltacht: ba cheart cumas ard labhartha na Gaeilge a bheith ina choinníoll daingean d'aon phost sa Ghaeltacht. Mar chuid dá leithéid de pholasaí, caithfear aitheantas cuí a thabhairt do na scileanna breise sin le pointí breise ar an scála pá, díreach fé mar a dhéanfaí le haon scileanna eile a bheadh ábharach don bpost.

8. Ainmneacha pearsanta

Is mór an t-easnamh san Acht ná fuil cearta reachtaíochta ag saoránaigh a n-ainm agus a sloinneadh féin a úsáid leis an Stát as aon cheann den dá theanga oifigiúil, do réir a rogha féin, agus litrithe i gceart, do réir a dtuisceana féin. Ba cheart a leithéid de cheart a dhaingniú de thoradh an aithbhreithnithe seo. Is rud atá ana-dhlúth do chroí an duine a ainm féin. Is mór an éifeacht a bheadh ag a leithéid de chearta sa dlí chun muinín a chothú sna daoine go bhfuil athrú meoin ar an Stát i leith na Gaeilge agus go bhféadfaidís a rogha féin teangan a úsáid leis an Stát mar is mian leo. Ní athrú mór costaiseach struchtúrtha a bheadh i gceist ach an oiread, ach athrú meoin i seirbhísigh an Stáit, fé mar atá athrú meoin cothaithe le blianta beaga anuas i leith mionlaigh eile.